

УДК 376-056.26:37.015.31

А.С. Лук'янова

ДО ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються філософські, педагогічні та психологічні погляди на поняття "духовність", "духовне виховання", вказуються труднощі у процесі духовного виховання учнів з вадами розумового розвитку та можливі шляхи вирішення цих проблем.

Ключові слова: духовність, духовне виховання, християнська етика, розумово відсталі учні.

В статье рассматриваются философские, педагогические и психологические взгляды на понятие "духовность", "духовное воспитание", указываются трудности в процессе духовного воспитания учащихся с недостатками умственного развития и возможные пути решения этих проблем.

Ключевые слова: духовность, духовное воспитание, христианская этика, умственно отсталые школьники.

Актуальність духовного виховання школярів визначається соціально-педагогічною потребою формування гуманної людини. Якісні зміни життєдіяльності суспільства висувають нові вимоги до формування особистісних якостей людини, що пов'язано з необхідністю вдосконалення навчально-виховного процесу в загальноосвітній та спеціальній школі з опорою на національний історико-педагогічний досвід. Сучасна дійсність характеризується дефіцитом духовних цінностей, морально-етичних констант. Тому Національною доктриною розвитку освіти в Україні, Основними орієнтирами виховання учнів 1-11 класів, концепціями національного, громадянського, превентивного виховання, Законом України "Про захист суспільної моралі", Указом Президента України "Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства", програмними документами Болонського процесу наголошено на доцільності ретельної розробки питань духовного виховання дітей та молоді.

Динаміка демократичних змін, складність соціально-економічних процесів і протиріч загострюють проблему у зверненні до духовних підвалин існування людства. Це спонукає до відродження традиційних та пошуку нових шляхів духовного виховання.

Категорія духовності частіше вживається як релігійне поняття, широко використовується і у філософії. При цьому в релігії й філософії немає однозначного визначення. Незважаючи на це, у філософській літературі можна виявити деяке загальне розуміння духовності, яке у своїй основі не суперечить її розумінню й у релігії, насамперед, у біблійних релігіях (християнство, іслам, іудаїзм). Підкреслюються такі характеристики духовності, як її відношення до суб'єктивного (внутрішнього) світу людини, ідеальність. Духовність – форма людської самосвідомості, самоідентифікації, основа конституювання людини в ролі суб'єкта відносин, сфера сутності людини [1]. "Духовність – це прояв вищих устремлінь людини до знання йт служіння іншим людям" [5]. Для такого загального розуміння духовності значення мають формулювання, що пов'язують її із ціннісним виміром свідомості (А. Лосєв, Г. Батищев, Л. Буєва, В. Лекторський).

У контексті психологічної науки так само різне тлумачення. Експериментальна психологія розглядає це поняття як емпіричний паралелізм (Г. Челпанов); позитивізм спирався виключно на досвід, на синтез знання засобами різних наукових дисциплін (О. Богданов); інтуїтивістична, персоналістична психологія розглядала духовність як об'єкт віри (О. Вознесенський, М. Лоський, С. Франк). Матеріалістична традиція, яка була панівною упродовж ХХ ст., тлумачила як матеріальну детермінованість усіх проявів психіки людини, що є методологією для рефлексивної теорії психіки, розробленої І. Сеченовим, та теорії вищої нервової діяльності І. Павлова. Частково духовність ототожнюється зі словами "психіка", "внутрішній світ людини", "свідомість", "переживання".

Педагогіка розглядає духовність як стрижень, фундамент внутрішнього світу людини. Цього не можна навчити за допомогою настанов. Можна вказати лише шлях, але не можна примусити ним іти. Духовність – це те, що відрізняє людину, що властиве лише їй одній. Духовність – творча спрямованість, наснага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей і самого себе. Виходить з розуміння людини як духовної істоти – визначати за нею безумовне право на духовне самостворення, самодіяльність, тобто сприймати її як суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Отже, можемо констатувати, що у філософії, психології та педагогіці склалися різні розуміння духовності: як релігійності, розвитку інтелігентності й добропорядності. Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом. До показників духовного зростання людини відносять: усвідомлення значущого вибору; зростання внутрішньої чесності; заміну критеріїв обов'язку, совісті на критерії естетичної та творчої спрямованості, коли людина починає свідомо творити своє

життя; зростання почуття гармонії світу, уникнення емоційного ставлення до добра і зла, оскільки це проблема свідомого вибору людиною власного життєвого шляху, відповідно до її розуміння світової гармонії.

Основи духовного виховання були предметом осмислення філософів М. Бердяєва, М. Лосського, П. Юркевича. Духовні основи життя суспільства досліджували С. Франк, А. Уледов, природу духовності – А. Алексеєнко, Л. Буєва, Г.Горак, вплив християнства на мораль і духовне життя особистості – А. Гусейнов, С. Кримський. Соціальні проблеми духовності висвітлені у працях А.Коршунова, В. Монтатова, Р. Охримчук.

Тема духовного виховання підростаючого покоління стала центральною у працях Г. Ващенко, С. Русової, Г. Сковороди, К. Ушинського. Основна увага сучасних досліджень зосередилась на вивченні духовних цінностей як метода сучасного виховання духовних потреб (А. Богуш, О. Вишневський, О. Сухомлинська), впливу сім'ї на духовне становлення дитини (К. Журба, Л. Повалій), взаємодії сучасної педагогіки та релігії (Р. Анісімова, М. Євтух), використанні християнської етики як ефективного засобу виховання (Т. Саннікова, В. Жуковський, В. Зеньковський, І. Кушак, М. Мельничук).

Важливий крок уперед в досліджуванні проблеми духовного виховання є праці О.Сухомлинської. Вчена розкриває концептуальні засади сучасного духовного виховання. На її погляд духовне виховання особистості має здійснюватись на основі християнських цінностей, опиратися на еволюційно - синергетичний підхід, який ґрунтуючись на ідеях історичного нелінійного розвитку цінностей і їх понятійного апарату через синтез та інтеграцію своїх складових (література, мистецтво, музика, живопис тощо) сприятиме широкому розумінню моралі, моральності, духовності та розуміння і позитивному ставленню до єдності, багатоманітності й невичерпності світу" [7].

В сучасній науці проблемам виховання молоді у світлі християнського вчення присвячені роботи М. Євтуха та Т. Тхоржевської [3]. Вчені аналізують два різні підходи до виховання - атеїстичний та релігійний і висловлюють своє бачення сучасного духовного виховання молоді, необхідність залучення її до релігійних цінностей, даючи при цьому можливість молоді самостійно обирати: бути в їхньому серці Богу, чи ні. Роблячи аналіз освітніх і виховних програм різних країн, вчені підкреслюють позитивний вплив на духовне здоров'я школярів викладання основ релігії, релігії і морального виховання, релігійного виховання. При цьому, підкреслюють М. Євтух і Т. Тхоржевська, віра в людину є основоположною в християнстві.

Автори підкреслюють, що процес духовного виховання є складним процесом утвердження в дитині добра. Тоді як найважливішою вимогою до вчителів є любов до своїх вихованців. На чому повинна ґрунтуватися

така любов і чи здатний на неї вчитель по відношенню до будь-якої дитини? На це дуже непросте запитання християнство дає ясну відповідь, і чим ближче вчителю ідеї людської спорідненості, новозаповітні істини, тим легше йому любити і прощати людей.

Вчені відзначають, що одним із стереотипів атеїстичного мислення була думка про примусовий характер процесу релігійного виховання. На протипагу цьому твердженню слід відзначити, що категорія свободи є однією з центральних у християнській антропології. У вихованні це означає, що поки людина сама не стане на шлях добра, вона не подолає в собі зло. М. Євтух переконаний, що прагнення людини до самовдосконалення, до життя за Божими законами повинно стати її власним надбанням, йти зсередини. Цим підтверджується особлива природа людини і її особлива місія, оскільки жодній істоті на Землі Бог не надав можливості обирати між добром і злом. Якщо інші істоти, підкоряючись природним законам, не можуть їх не виконувати, то людині надано право вибору, причому шлях до Бога відкритий завжди, яких би помилок не припускалася людина. В цьому, стверджує вчений, є надзвичайний життєвий оптимізм, оскільки ніхто не позбавлений права на любов, повагу і прощення [3, с.58.].

Великий внесок у дослідження духовного виховання зробила В. Оржеховська, яка під духовним вихованням розуміє необхідність уважного ставлення до індивідуальних "духовних святинь" кожного учня.. Характеризуючи духовність як фундаментальну якість особистості, вчена підкреслює його багатогранність, розмежовуючи релігійний і світський підхід у визначенні. "Якщо у релігійному розумінні духовність протистоїть гріху, то у світському розумінні вона є кращим, що інтегрує духовно- моральна діяльність і духовно-моральна особистість" [4, с. 30].

Аналізуючи шляхи духовного виховання В. Оржеховська переконана, що соціалізація особистості може бути успішною, а людина справді вільною і відкритою лише в разі опори на вічні цінності людського досвіду. Саме до таких належать загальнолюдські цінності біблійної світової культури, які формують уявлення про добро і зло, свободу волі, милосердя і добродійність. А сама духовність розглядається як прагнення і здатності ствердження у своїй життєдіяльності загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення своєї єдності зі Всесвітом [4, с.36].

Отже, в українській педагогічній науці можемо структурувати погляди на предмет та функції духовного виховання: матеріалістичний підхід (утверджує первинність наукового світогляду, закріплюючи за релігієзнавством функцію інформування про історію релігії); ідеалістичний підхід (ототожнює релігійне та духовне виховання, розглядаючи перше як засіб духовного просвітлення людини); симбіотичний (робота в напрямі примирення та урівноваження

наукового та духовного компонентів освіти; оперування специфічною категорією духовно-морального здоров'я).

У сучасній педагогічній літературі, освітніх документах, програмах, навчальних посібниках використовуються нечіткі категорії духовного життя людини, суспільства. Так, у духовне життя суспільства включають науку, освіту, мистецтво. Сфери діяльності, суспільних відносин, соціальної практики, культури, у яких люди особливо виявляють свої духовні якості й здатності – прагнення до пізнання, краси, гармонії, волю, самосвідомість.

Але в точному значенні духовну сферу життя суспільства утворюють дві форми світоглядної свідомості – релігія й філософія, а накопичені ними результати становлять духовну культуру суспільства. В. Соловйов так обґрунтовував цю тезу: "...безумовно необхідні для життя людської переконання й погляди вищого порядку, тобто такі, що дозволяли б істотні питання розуму, питання про істину суцього, про зміст або розум явища, і водночас задовольняли вищі вимоги волі, ставлячи безумовну мету для бажання, визначаючи верховну норму діяльності, даючи внутрішній зміст усього життя; необхідні, кажу я, такі загальні погляди, що задовольняли б вимоги практичного життя, позитивної науки. Такі загальні погляди, як відомо, існували й існують у двох формах: релігії й філософії" [6]

Всі вищевказані аспекти духовності та духовного виховання однаково актуальні як для загальноосвітньої так і для спеціальної школи. Але при вихованні розумово відсталих учнів ми стикаємося з такими труднощами:

1) недостатністю дослідження теми духовного виховання розумово відсталих дітей, оскільки немає спеціальних програм в заданому напрямку;

2) діти з розумовою відсталістю відрізняються дуже різноманітними глибокими порушеннями в психофізіологічному розвитку. У дитини в силу перенесених захворювань порушується нормальний розвиток процесів сприйняття, процесів запам'ятовування і відтворення, особливо в їх активних довільних формах: істотно порушуються у своєму розвитку процеси відволікання та узагальнення, тобто те, чим характеризується словесно-логічне мислення. Для багатьох учнів характерна наявність серйозних порушень у сфері збудливості, неврівноваженості у поведінці. Ненормальне функціонування зазначених процесів не дозволяє дитині засвоювати складну систему знань про світ;

3) сім'ї, найчастіше, відносяться до категорій малозабезпечених, неблагополучних. На жаль, кількість сімей, що зловживають алкоголем і психоактивними речовинами не зменшується. Відзначається низький освітній статус батьків, і як наслідок – низький відсоток

працевлаштованих батьків. Всі ці обставини вказують на вкрай низький педагогічний потенціал сімей. Діти, які проживають у таких сім'ях, з дитинства відобразили у своїй емоційній пам'яті негативний життєвий досвід, побачили життя з "чорного ходу". Для формування особистості даного контингенту дітей необхідно внесення педагогічних коректив в умови життя, побуту, змісту і форми виховної роботи;

4) стихійне виховання ("вуличне", що не цілеспрямоване, частіше аморальне) дітей з обмеженими можливостями здоров'я може мати серйозний негативний вплив на формування особистості, посилюючи проблеми стану здоров'я, перетворюючи їх на "соціально-небезпечну" групу населення.

Вітчизняна психологічна допомога перебуває в процесі активного становлення й розвитку. Водночас розумово відстала дитина має свої відмінності й потребує специфічної допомоги. Назріла необхідність у розробці такого напряму психологічної допомоги, який би спирався на духовні, філософські, культурні традиції. Їх підґрунття – християнське вчення.

Християнство зіграло значну роль у становленні та розвитку етичних цінностей української педагогічної культури. Під його егідою і безпосереднім впливом діяли "школи книжного вчення", монастирські і школи грамоти часів Київської Русі, а пізніше-парафіяльні, Дьяковського, братські, козацькі, запорозькі школи та українські школи наступних епох, аж до часів більшовизму.

Релігійне виховання, будучи частиною духовного виховання, має велике корекційне значення, що дуже важливо для розумово відсталих школярів. У розумово відсталих дітей знання про те, як треба чинити в тому чи іншому випадку, дуже обмежені. Тому найпершим завданням тут є повідомлення їм якомога більшої кількості вірних відомостей про моральних вимогах, пропонованих суспільством кожній людині. Однак просте накопичення таких знань ще не гарантує сталого моральної поведінки. Необхідно ще, щоб ці знання придбали стимулюючу і регулюючу функції, умовою цього є перетворення знанні в моральні переконання. Зараз доведено можливість створення таких переконань у розумово відсталих школярів.

Звеличуючи "страждущих", проповідуючи доброту і милосердя, сімейне згоду, подружню вірність, турботу батьків про дітей, шанобливе ставлення до людей похилого віку, прослушаніє, вірність синівським та дочірнім обов'язків, християнська мораль відчутно регулює сімейні відносини, що благотворно впливає на виховання дітей.

Вагомий вплив на свідомість і регуляцію поведінки, як дорослих, так і дітей надають релігійні проповіді про життя святих, обіцянку заохочення раєм за добро і покарання пеклом за гріхи і зло. Сильне враження з дитинства й велике виховне значення надає "Ілюстративна

Біблія для дітей", яка повинна бути в кожній християнській родині. Неординарність релігійних свят і обрядів сильно впливають на психіку і емоції людини, будять світлі думки і почуття, особливо в дитячому віці.

Таким чином, християнська етика несе і втілює собою те саме благородне, що повинно бути в душі, серці, думках і вчинках кожної порядної людини. Присутність у свідомості кожної людини ідеалу прекрасного, безсмертного піднімає духовну структуру на більш високу ступінь її розвитку, пронизану почуттями добра і справедливості, совісті і честі, гуманності і демократизму, співчуття, духовному піднесенню в цілому, що відіграє величезну роль у формуванні особистості.

Знати і виконувати вимоги християнської етики повинні всі культурні люди. Тому зовсім не зайвою і не випадковою є практика вивчення християнської етики в багатьох масових школах України, починаючи з 1-го класу.

Основною метою виховання і навчання розумово відсталих дітей є найбільш повна їх адаптація в сучасному суспільстві. Формуючи особистість розумово відсталих школярів на засадах християнської моралі, релігійне виховання дозволяє наблизитися до цієї провідної мети. Виховуючи духовність, доброту, людяність, милосердя, чесність, працьовитість навіть з розумово відсталої дитини можна виховати духовно багату особистість, усвідомити свою відповідальність перед Україною і рідним народом.

Основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність. Головною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального й природного довкілля та самої себе. Набирає сили тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне вільного саморозвитку й збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовуються на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої в тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі. У своїй роботі ми спробували характеризувати духовно-моральне виховання відповідно до пізнавальних компонентів світогляду (знання: повсякденного та наукового. Крім того, серед компонентів цієї ланки ми досліджували елементи політичної, естетичної, релігійної та морально-правової свідомості).

Сьогодні більшість етичних, моральних проблем вважаються сферою особистого життя людини, мас-медіа, радіо, теле- та комп'ютерні засоби комунікації радикально змінюють життя дитини, впливають на розвиток її потреб, мотивацій, емоційно-інтелектуальної сфери, гостро постала проблема змістового наповнення процесу формування духовності з позицій смисложиттєвих високих моральних цінностей, які визначають зміст, якість та спрямованість людського буття й внутрішній світ кожної особистості. Духовно-моральне виховання школярів передбачає в такому

випадку змістове наповнення виховного процесу елементами культури в найширшому значенні цього слова, включаючи сюди традиційну й постмодерну, релігію та мораль, молодіжну культуру й субкультуру, право та економіку тощо. Усі ці складові мають увійти у формування духовності в сучасному постмодерному вимірі, який фіксує ментальну специфіку сучасної епохи в цілому й вирізняється багаторівневим нелінійним розвитком, який заперечує єдину для всіх, уніфіковану та універсальну природу людського знання, культур і духовності. Мета духовно-морального виховання в школі має спрямовуватися на зміцнення авторитету загальних громадянських цінностей, формування громадянської культурної ідентичності школярів, патріотизму, забезпечення вільної реалізації світоглядних запитів дітей, їхніх сімей, соціокультурних груп, включаючи вільне й добровільне прилучення учнів до культури традиційних конфесій.

Основною метою виховання і навчання розумово відсталих дітей є най-більш повна їх адаптація в сучасному суспільстві. Формуючи особистість розумово відсталих школярів на засадах християнської моралі, релігійне виховання дозволяє наблизитися до цієї провідної мети. Виховуючи духовність, доброту, людяність, милосердя, чесність, працьовитість навіть з розумово відсталі дитини можна виховати духовно багату особистість, усвідомити свою відповідальність перед Україною і рідним народом.

Список використаних джерел

1. Барулин В.С. Социально-философская антропология: Общие начала философской антропологии / В.С. Барулин. – М. : Сфера-С, 1994. – 224 с.
2. Деркач Л. Вчені та практики про духовно-моральне виховання на сучасному етапі розвитку суспільства/ Л. Деркач // Вічне слово. – 2011. – № 4. –С. 3-4.
3. Євтух М.Б., Тхоржевська Т.Д. Проблеми виховання молоді у світлі християнського вчення / М.Б. Євтух, Т.Д. Тхоржевська // Виховання і культура. – 2001. – №1. – С. 58-61.
4. Оржеховська В.М. Духовність і здоров'я: навчально-методичний посібник / В.М. Оржеховська. – К. : Знання, 2004. – 168 с.
5. Симонов П.В. Происхождение духовности / П.В. Симонов, П.М. Ершов, Ю.П. Вяземский. – М. : ПРЕСС-S, 1989. – С. 36–37.
6. Соловйов В.С. Несколько слов о нынешних задачах философии / В.С. Соловйов // Полное собрание сочинений: в 20 т. – М.: Педагогика, 2000. – Т. 1. – С. 18, 21.
7. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних

цінностей [Текст]/ О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002 – №4 – С. 13-18

8. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О.В. Сухомлинська. – К.: Всеукр. фонд “Добро”, 2006. – 43 с.

The article is concerned with the philosophical, pedagogical and psychological views on the concept of "spirituality", "spiritual education", identifies the difficulties in the process of spiritual education of children with intellectual disabilities and possible ways of solving these problems.

Keywords: spirituality, spiritual education, Christian ethics, mentally defective children

Отримано 16.6.2013

УДК 376.015.3-056.36 : 159.954.2

М.С. Омельченко

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ УЯВИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ НА УРОКАХ У ДОПОМІЖНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена проблемі корекції уяви розумово відсталих учнів старших класів шляхом організації відповідних педагогічних умов на уроках географії, природознавства та історії в допоміжній школі.

Ключові слова: допоміжна школа, педагогічні умови, розумово відсталі учні старших класів, уява.

Статья посвящена проблеме коррекции воображения умственно отсталых учащихся старших классов путем организации соответствующих педагогических условий на уроках географии, природоведения и истории во вспомогательной школе.

Ключевые слова: вспомогательная школа, педагогические условия, умственно отсталые учащиеся старших классов, воображение.

Результати експериментальних досліджень, присвячених вивченню уяви розумово відсталих учнів (О.Я. Дудецький, М.М. Нудельман, Ж.І. Шиф та ін) засвідчили, що її специфічні особливості та низький рівень розвитку обумовлені не лише інтелектуальними та психічними